

Розділ IV

ПСИХОЛОГІЧНИЙ ВИМІР ПЕДАГОГІЧНОЇ МАЙСТЕРНОСТІ

УДК 378.01. (075.8)

Л. М. Андрушко

МЕТОДИ СТИМУЛЮВАННЯ ТВОРЧОГО ПРОЦЕСУ У СТУДЕНТІВ ТА КУРСАНТІВ

У статті подаються орієнтовні методики «мозкового штурму», які можна застосовувати під час проведення семінарсько-практичних занять. Виявляються основні принципи творчого розвитку педагогіки з опорою на культурний потенціал.

Ключові слова: *«мозковий штурм», інноваційні технології, семінарсько-практичні заняття, методи «мозкової атаки».*

Постановка проблеми. Відтворення інтелектуального та духовного потенціалу народу, вихід вітчизняної науки, техніки і культури на світовий рівень, національне відродження, становлення державності та демократизації суспільства в Україні залежать від того, наскільки ефективно у вищій школі формується нині творчий потенціал інженерів, керівників виробництва, конструкторів і вчених, організаторів наук, технологів, педагогів і працівників культури, лікарів і агрономів. Сьогодні вища школа несе пряму відповідальність за кадрове забезпечення науково-технічного прогресу, підвищення ефективності суспільного виробництва, духовного життя, розвитку науки [3, с. 235].

Дисципліна «Історія української культури» в системі гуманітарних і суспільних наук вищих навчальних закладів посідає особливе місце. Завдяки їй вивченню студенти отримують цілісне уявлення про культурно-історичні надбання українського етносу. Серед умов успішної розбудови державності України, її духовного відродження важливе місце належить вивченню історії національної культури.

Творчість – це тип діяльності, який створює якісно нові матеріальні і духовні цінності або висуває нові, ефективніші способи

вирішення тих чи інших наукових, технічних, соціальних та інших проблем. У філософському енциклопедичному словнику творчість визначається як «діяльність, яка породжує щось якісно нове, чого ніколи раніше не було» [5]. Психолог К. К. Платонов характеризує творчість як «мислення у його вищій формі, яке виходить за межі того, що потрібно для розв'язування задачі, що виникла, вже відомими способами» [9].

Творча особистість виявляється в активній багатогранній діяльності людини, що полягає у засвоєнні і накопиченні знань, умінь, явищ, фактів у відповідній галузі матеріального і духовного виробництва і є базою для інтелектуального пошуку, у наявності в неї культури мислення, постійного розширення бази знань для експериментування [12].

Для формування творчої діяльності студентів та впливу на неї на семінарських заняттях із дисципліни «Історія української культури» необхідне застосування засобів стимулювання педагогічними працівниками, щоб досягти більш успішних результатів. Для того, щоб усі ланки управління процесом розвитку творчої активності студентів працювали як єдине ціле, необхідним є комплексний підхід до формування творчого спеціаліста насамперед на кафедральному рівні.

Стан дослідження. Проблему стимулювання творчого процесу у студентів і розвиток критичного мислення відображено в дослідженнях учених різних галузей педагогічної науки. Привертає увагу досвід впровадження технології розвитку творчості у працях зарубіжних учених, зокрема М. Ліпмана, А. Кроуфорда, В. Саул, С. Метьюз [14], Дж. Барретт, Дж. Вільямс [2], М. Меєрович, Л. Шрагіна [7] та ін. В Україні питання методики (організації) навчання з метою розвитку творчого мислення студентів розроблено насамперед для історично-правової вищої освіти вченими і дослідниками І. Дичаківською, З. Слєпкань, С. Терно [4; 12; 13] та ін. Однак питання застосування методу «мозкового штурму» і прийомів технології розвитку творчого мислення на семінарських заняттях із дисципліни «Історія української культури» досі не було предметом спеціального системного дослідження.

Виклад основних положень. У вищій школі зусилля педагогічних працівників повинні бути спрямовані на стимулювання творчої діяльності студентів різними засобами та методами. Саме вміння викладача правильно зорієнтувати студента допоможе йому в майбутньому успішно процес адаптації та професійного становлення як фахівця.

«Мозковий штурм» як форма психолого-педагогічного спілкування виникла наприкінці 30-х років ХХ ст. із метою активізації

творчої думки. Використовувалися засоби для зниження критичності і самокритичності людини. Це сприяло підвищенню її впевненості в собі й готовності до творчого пошуку. 1953 року колишній капітан Алекс Осборн видав книжку «Керована уява», з якої й розпочалася популяризація в Америці, а пізніше в інших країнах методу «мозкового штурму». Спочатку Осборн застосовував свій метод самостійно, описавши його у своїй праці «Ваша креативна сила» (1950).

«Мозковий штурм» (англ. brain-storm) – один із найбільш популярних методів стимулювання творчої активності. Він дозволяє знайти рішення складних проблем шляхом застосування спеціальних правил обговорення. Дуже часто застосовується в ситуаціях, де потрібний нетрадиційний підхід і креативність.

Основна концепція «мозкового штурму» ґрунтується на теорії З. Фрейда, яка в Америці була поширена. Метод «мозкового штурму» виник саме тоді, коли в теорії З. Фрейда вбачали універсальний ключ до вирішення усіх проблем психології, соціології, мистецтва.

За теорією З. Фрейда, керована свідомість є лише невеликим нашаруванням на некерованій підсвідомості. У свідомості панують логіка та контроль, саме вони й «не пропускають» стихійні сили, які виникають у підсвідомості, – це різноманітні інстинкти, потяги, бажання. Якщо в свідомості діє лад і царює ясність, то в підсвідомості вирують хаос і тьма.

Отже, психологічна інерція спричиняється ладом, що міцно закріпився в людській свідомості. Допомогти новим ідеям «прорватися» з підсвідомості у свідомість – це і є філософсько-психологічна концепція «мозкового штурму». Ідея методу – «розслабити» людську свідомість та дозволити думкам «литися» з підсвідомості безсистемним і хаотичним, суцільним і невпорядкованим потоком [10, с. 35].

Завдання педагогічного колективу і студентських організацій полягає в тому, щоб сформувати, міцно закріпити активну громадянську життєву позицію відповідно до потреб суспільства й особистості самого студента. Самостійність, відповідальність, активність – це характеристики, властивості життєвої позиції особистості загалом і творчої зокрема.

Генерацію нових ідей мотивує насамперед усвідомлення того, що «так далі жити не можна». Нові ідеї стають необхідними, коли виникає потреба в нестандартних рішеннях, інноваційних підходах і технологіях, коли потрібен перехід на інший рівень розвитку. Головне завдання «мозкового штурму» – подолати стереотипи мислення, що є так важливо під час розгляду та аналізу проблем із дисципліни «Історія української культури».

Користь кожної з виголошених у процесі «мозкового штурму» ідеї полягає у тому, що вона стимулює народження інших ідей та активізує розвиток, комбінування, удосконалення всіх ідей [8, с. 259].

Отже, метод «мозкового штурму» – це двоетапна процедура вирішення завдань: на першому етапі одними людьми генеруються ідеї, на другому – ці ж ідеї аналізуються, систематизуються й розвиваються іншими людьми.

Для вияву творчості, тобто креативу, необхідна вільна й невимушена атмосфера. Психологічні дослідження показали, що мотивація досягнень, мотивація змагання, мотивація соціального схвалення та панічний страх втратити свій авторитет, імідж, репутацію блокують самоактуалізацію особистості, серйозно ускладнюючи вияв її творчих можливостей [1, с. 59]. А заборона на критику й відсутність цензури створюють сприятливий психологічний клімат, тому кожен з учасників не боїться висловлювати будь-яку, нехай і незвичну, ідею, а також підхоплювати й розвивати ідеї чужі. Вільне, нерегламентоване ні щодо змісту, ані щодо форми висловлень спілкування, орієнтоване не на якість, а на кількість ідей, забезпечує взаємне стимулювання до творчості всіх і кожного.

Слушно Г. Артшуллер назвав «мозковий штурм» першою креативною технологією, технологією колективної творчості.

Психологи зробили висновок, що в процесі правильно організованого мозкового штурму людина середніх інтелектуальних здібностей починає висловлювати вдвічі більше цікавих ідей, ніж у випадку, коли працює над вирішенням проблеми сама [14, с. 210].

Основні правила «мозкового штурму»:

1. «Генерування» ідей має відбуватися невимушено, слід висловлювати будь-які, хай і явно помилкові або виразно фантастичні ідеї. Обґрунтування не потрібне. Усі ідеї записуються викладачем на дошці або на листочку паперу. Запис урівнює всі ідеї і робить їх належними всій команді.

2. У процесі «генерування» ідей заборонено будь-яку критику (не лише словесну, а й у вигляді скептичних усмішок чи іронічних жестів). Головне – не якість, а кількість ідей. Бажано, щоб ідея, висунута одним з учасників, підхоплювалась і розвивалась іншими. Найпродуктивнішою діяльністю буває тоді, коли під час проведення семінарського заняття існує доброзичлива й невимушена атмосфера спілкування.

3. У процесі експертизи слід уважно обмірковувати всі ідеї, навіть ті, котрі видаються відверто абсурдними. Звісно, банальні ідеї слід відкинути відразу.

Не можна вдаватися до «мозкового штурму», якщо суть проблеми не піддається чіткому формулюванню. Крім того, метод «мозкового штурму» аж ніяк не підходить для вирішення дискусійних питань, адже кожен з учасників дискусії зобов'язаний обґрунтувати свою позицію, що входить у суперечність з умовами brain-storm. Засобами «мозкового штурму» не можна вирішувати проблеми морального характеру, у такому разі знівелювалося б поняття толерантності, що саме собою не є моральним.

Метод «мозкового штурму» має ще й такі недоліки, як відсутність чіткого алгоритму проведення: занадто багато залежить від вправності викладача та складу студентської групи. Важко уникнути суб'єктивності у визначенні найбільш вдалих ідей, адже критеріїв відбору не вироблено, усе залежить від конкретної ситуації.

Важливим є те, що «мозковий штурм» не замінить мислення, він може його лише активізувати.

З метою більшої ефективності роботи учасники мають дотримуватися певних правил:

- стежити, щоб на розгляд виносилася лише одна проблема;
- в обговоренні мають брати участь не більше 12 осіб;
- учасників треба розмістити по колу, щоб вони бачили одне одного і були рівноправними;
- обмежити час обговорення до 30 хв. (доведено, що дефіцит часу породжує стрес і стимулює діяльність мозку).

У результативності «мозкового штурму» велику роль відводять викладачу чи лідеру (від нього залежить моральна і психологічна атмосфера групи, уміння організувати роботу так, щоб жодну пропозицію не було втрачено, усі ідеї було обговорено, щоб висловлювання були не оціночними, а змістовними).

Усе це стимулює зацікавленість учасників «мозкового штурму» процесом пізнання, сприяє підвищенню активності студента, розвитку її творчого потенціалу, встановленню взаєморозуміння, високої моральної культури спілкування.

Для успішного «мозкового штурму» важливо вміти застосовувати як вербальні, так і невербальні засоби.

Це насамперед мовлення. Таке мовлення часто називають ораторською або публічною, мовою. Промовляючи перед аудиторією, учасники «шліфують» уміння формувати і подавати свій виступ так, щоб він якнайкраще відповідав вимогам інформування, переконання, навіювання. Звичайно, кожен промовець повинен мати певні мовленеві навички.

Тому перед промовцем постає завдання:

- учитися вибудовувати образи засобами мови і вміти їх виго-лошувати;
- вміти застосовувати усі прийоми впливу на слухачів;
- навчитися точно формулювати свої думки;
- вдало добирати слова;
- граматично правильно формулювати фрази;
- чітко промовляти звуки та їх сполучення;
- правильно ставити наголос тощо.

Тоді культура мовлення, своєю чергою, сприятиме підвищенню культури спілкування студентів, котрі працюють на семінарському занятті.

Метод «мозкового штурму» аж ніяк не можна сприймати як па-нацею: сама його ідея суперечлива. Недарма кажуть, що вади штурму є прямим продовженням його досягнень і навпаки. Адже щоб розвивати ідею, необхідно її оцінити та визначити недоліки, що, по суті, і є кри-тикою, а правила проведення штурму вимагають повної відсутності критики. Якщо ж дозволити критику, ідеї будуть розвиватися, але по-рушиться психологічний клімат у групі, що знизить продуктивність її роботи. Доводиться йти на компроміси: дозволити критику ідеї, необ-хідну для її оцінки й подальшого розвитку, узявши за аксіому те, що критика не повинна стосуватися автора ідеї, що, безумовно, є компро-місом [12, с. 49].

Крім того, для стимулювання процесу генерації ідей цим проце-сом необхідно керувати, але таке управління порушує спонтанність процесу і безпосередність поведінки його учасників!

Викладач має усвідомлювати, що навчальний «мозковий штурм» проводять із порушенням майже всіх правил «мозкового шту-рму» порівняно з тим, як його трактують психологи.

МАЄ БУТИ	Є
Між учасниками штурму і викладачем не повинно бути стосунків субординації.	Субординація наявна: модератором змушений бути викладач.
Між учасниками штурму мають бути доброзичливі стосунки, спілкування повинне бути невимушеним.	У групі, де навчаються різні студенти, таке трапляється досить рідко.
Генераторів ідей слід ретельно відбирати.	Генерувати змушені усі студенти групи.
Особливо активних генераторів слід стимулювати.	Навряд чи оцінка може сприйматися студентами як серйозний стимул.

Мета застосування «мозкового штурму» в студентській аудиторії інша, ніж, скажімо, в середовищі інженерів чи рекламистів. Мета університетського brain-storm – не в колекціонуванні великої кількості ідей, а в розвитку творчого мислення студентів і вихованні у них толерантності. До речі, праця А. Осборна «Керована уява» досі у США є популярним і рекомендованим для американських університетів і коледжів посібником із розвитку творчих здібностей.

Дидактична цінність студентського та курсантського «мозкового штурму» полягає у такому:

- це активна форма роботи на протипагу репродуктивним формам навчання;
- студенти та курсанти удосконалюють уміння стисло й чітко висловлюватись;
- учасники штурму привчаються не лише слухати, а й чути одне одного;
- викладачу легко стимулювати не дуже успішного студента, похваливши його за висловлену думку.

«Мозковий штурм» відрізняється від звичайної роботи в групах тим, що студенти та курсанти відразу одержують установку на заборону критики. Усі мають бути терплячими, розуміти, що на увагу заслуговує кожна думка без винятку [11, с. 27].

Основною навчальною метою дисципліни «Історія української культури» є формування системи знань з історії української культури в контексті світової, уявлень про сутність культури, зокрема національної як форми людської діяльності, різновиди культури та історико-типологічні ознаки, розкриття характеру взаємозв'язку культурних явищ, динаміки, структури і функцій культури, її смислу і значущості.

«Мозковий штурм» як технологію стимулювання творчого процесу у студентів та курсантів можна застосовувати під час проведення семінарських занять на тему «Становлення української культури в епоху Київської Русі та період феодальної роздрібненості», «Розвиток української культури у 14–17 ст.», «Духовне життя українського народу в другій половині XVII–XVIII ст.», «XIX століття – доба національного культурного відродження», «Українська культура в загальноєвропейському культурному процесі на початку XX ст.», «Тенденції розвитку і досягнення української культури міжвоєнного періоду», «Українська культурна парадигма II половини XX ст.», «Культурне життя України в умовах утвердження національного суверенітету».

Методика проведення студентського «мозкового штурму» така:

Перший етап (тривалість – 20 хв.) – створення банку ідей, його мета – «напрацювати» якнайбільше ідей.

Між першим і другим етапами варто зробити коротку перерву (інколи вона виникає спонтанно, коли висловлення ідей припиняється) для обговорення студентами роботи: які правила порушувалися, що вдалося, а що ні.

Другий етап – аналіз висловлених ідей. Усі висловлені думки піддаються критиці, проте в кожній ідеї необхідно знайти щось корисне, поміркувати, як ще можна її застосувати, можливо, за інших умов.

Між другим і третім етапами – коротка перерва-рефлексія.

Третій етап – опрацювання результатів. Група відбирає 2–5 найбільш цікавих рішень та вибирає спікера, який має доповісти про них групі.

Учням слід надати якнайбільше самостійності, учитель не має втручатися в роботу. Якщо є суттєві зауваження, краще висловити їх у кінці.

Підводячи підсумки, викладач має відзначити не лише активність та оригінальність мислення учасників «мозкового штурму», а й їхню толерантність, терплячість, делікатність. Найпоширенішою помилкою є неправильний вибір теми (завдання) «мозкового штурму».

Метод «мозкового штурму» не втрачає популярності. Останнім часом набув поширення електронний «мозковий штурм» (online brainstorm) з використанням Інтернет-технологій. Він забезпечує повну анонімність учасників [11, с. 40].

Висновки. Отже, формування і розвиток творчої активності майбутнього спеціаліста вимагає адекватної системи взаємовідносин студента і викладача (оскільки творчу особистість може формувати лише творча особистість), відповідного стилю діяльності всіх суб'єктів навчально-виховного процесу, а також особливих зв'язків вищої школи із суспільством. Важливим чинником формування творчої особистості є метод «мозкового штурму» на семінарських заняттях із дисципліни «Історія української культури», що сприяє розвитку самостійності і відповідальності студента у вирішенні пізнавальних, суспільно-політичних і культурно-етичних проблем.

1. Айзенк Г. Ю. Проверьте свои способности / Г. Ю. Айзенк. – СПб.: Лань, 1995. – 160 с.

2. Барретт Дж. Проверьте свои возможности: тесты / Дж. Барретт, Дж. Вильямс. – М.: Эксмо, 2005. – 144 с.

3. Выготский Л. С. Педагогическая психология / Л. С. Выготский. – М.: Педагогика-пресс, 1996. – 243 с.
4. Дичківська І. М. Інноваційні педагогічні технології: навч. посібник / І. М. Дичківська. – К.: Академвидав, 2004. – 218 с.
5. Левин В. А. Воспитание творчества / В. А. Левин. – М.: Знание, 1977. – 64 с.
6. Лук А. Н. Мышление и творчество / А. Н. Лук. – М.: Политиздат., 1978. – 98 с.
7. Меерович М. И. Технология творческого мышления: практическое пособие / М. И. Меерович, Л. И. Шрагина. – Мн.: Харвест, М.: АСТ, 2000. – 432 с.
8. Михалко М. Игры для разума. Тренинг креативного мышления / М. Михалко. – СПб.: Питер, 2008. – 448 с.
9. Платонов К. К. Краткий словарь системы психологических понятий / К. К. Платонов. – М.: Высш.шк., 1984. – 147 с.
10. Плаус С. Психология оценки и принятия решений / С. Плаус. – М.: Филинь, 1998. – 368 с.
11. Развитие творческой активности студентов: опыт, проблемы, перспективы / А. П. Дьяков, Г. В. Горченко, А. И. Стеценко и др.; науч. ред. В. С. Рахманин. – Воронеж: Изд-во ВГУ, 1991. – 160 с.
12. Слєпкань З. І. Наукові засади педагогічного процесу у вищій школі / З. І. Слєпкань. – К.: НПУ, 2000. – 210 с.
13. Терно С. Критичне мислення: чергова мода чи нагальна проблема / С. Терно // Історія в школах України. – 2007. – № 4. – С. 13–15.
14. Технології розвитку критичного мислення учнів / А. Кроуфорд, В. Саул, С. Метьюз, Д. Макінстер; наук. ред., передм. О. І. Пометун. – К.: Плеяда, 2006. – 220 с.

Андрушко Л.М. Методи стимулювання творчого процесу студентів и курсантів

В статті представлені орієнтовочні методик «мозгового штурма», які можна реалізувати на семінарсько-практичних заняттях по гуманітарним дисциплінам. Визначені основні принципи творчого розвитку педагогіки на основі культурного потенціала.

Ключевые слова: *мозговой штурм, инновационные технологии, семинарско-практические занятия, методы «мозговой атаки».*

Andrushko L. M. Incentives of students and cadets' creative process

The article submits approximate methods of «brainstorming» that can be implemented during the seminar-workshops. The main principles of pedagogic creative development relying on cultural potential are revealed.

Key words: *brain storm, innovative technologies, seminar-workshops, methods of «brainstorming».*